

Dopady boloňského procesu na národní vysokoškolské systémy

Jan Hauser*

Abstract: *The target of the research is to analyze the impacts of the Bologna Process implementation on higher education systems in Europe and to compare these impacts in selected higher education systems of Switzerland and United Kingdom. After a decade of the Bologna Process implementation, the time has come to analyze and evaluate the impacts and to formulate recommendations for further developments in the creation of European Higher Education Area.*

Key words: *Bologna process, higher education, higher education reforms, higher education policy, universities, comparative higher education policy, Bologna priorities*

1. Úvod – představení tématu

Implementace boloňského procesu má za sebou více než dekádu bouřlivého vývoje a způsobila zcela zásadní změny v mnoha vysokoškolských systémech po celém světě, zejména pak přímo v členských zemích boloňského procesu. Výzkum v této souvislosti odpovídá jak na praktickou, tak na výzkumnou potřebu. Z praktického pohledu přispívá k aktuálním diskusím o reformách vysokoškolských systémů a politik; z vědeckého hlediska zaplňuje prostor, který je dnes definován zejména oficiálními dokumenty, vydávanými institucemi v jednotlivých členských i nečlenských státech boloňského procesu, na jedné straně a populárně-naučnými nebo politicky provokativními pracemi na straně druhé. Nově také doplní mezeru v české vědecké literatuře, která se doposud zabývá především studiem konkrétních jednotlivých vzdělávacích systémů, bez specializace na terciární vzdělávání a bez souvislostí se stavem a vývojem v dalších státech a v evropském vysokoškolském prostoru jako celku. Centrálním konceptem výzkumu je evropský vysokoškolský prostor (European Higher Education Area, EHEA), výzkumná otázka dále vychází z konceptů europeizace a multi-level governance (viz bod 3).

2. Stanovení cílů dizertace

Hlavní výzkumná otázka je formulována následovně: Jak boloňský proces změnil a mění národní vysokoškolské systémy a politiky v zúčastněných zemích? Cílem výzkumu je vytvořit vhodnou metodiku hodnocení dopadů implementace boloňského procesu na jednotlivé národní (státní) vysokoškolské systémy a na základě této metodiky pilotně vyhodnotit dopady boloňského procesu na vybrané vysokoškolské systémy. Tyto systémy, figurující v komparativní části výzkumu, byly zvoleny na základě matice kritérií, zohledňující členství (resp. nečlenství) v boloňském procesu, členství (resp. nečlenství) v Evropské unii a využívání (resp. nevyužívání) třístupňového systému studia před zahájením boloňského procesu. Doplnkově byly vysokoškolské systémy pro komparaci vybrány dle míry centralizace rozhodování ve vztahu k vysokoškolské politice. Na základě výše uvedených kritérií a s přihlédnutím k praktické využitelnosti výsledků výzkumu bylo vybráno Skotsko, Švýcarsko a Česká republika.

3. Teoretický a metodologický rámec práce

Výzkum je multidisciplinární, zasahuje do oborů evropských studií, veřejných politik

a studia vzdělávacích systémů. Centrálním konceptem práce je evropský vysokoškolský prostor, výzkum vychází z konceptů europeizace (viz např. Graziano a Vink /eds./ 2007) a multi-level governance (viz např. Piattoni 2010). Silnou stránkou teorie multi-level governance je popis rozhodovacích procesů; vzhledem k tomu, že za její slabší stránku může být považováno omezené vysvětlení příčin jevů, doplnkově předpokládáme využití teorie politických sítí (analýza politických sítí, viz např. Peterson 2010) a teorie fúze (fusion theory, viz Wessels 1997).

Při práci bude využita metoda komparace, která díky porovnání vybraných vysokoškolských systémů umožní podpořit konkrétními daty teoretickou část práce. Na základě výše popsaných kritérií byl zvolen jeden vysokoškolský systém v rámci EU s tradičním využíváním třístupňového systému terciárního vzdělávání (Velká Británie, Skotsko), jeden systém mimo EU s tradičně kontinentálním systémem terciárního vzdělávání (Švýcarsko, kanton Fribourg) a vysokoškolský systém České republiky. Doplnkově budou využita data z jednoho státu mimo boloňský proces, zejména z důvodu rozlišení vlivů globalizace a boloňského procesu. Tímto státem je Austrálie, která je v oblasti vysokoškolského vzdělávání regionální velmocí, její vysokoškolský systém je silně internacionalizovaný a je pro něj proto nutností přizpůsobovat se globálním trendům.

Důvodů pro volbu těchto vysokoškolských systémů je celá řada. Dva zvolené systémy (Skotsko, Švýcarsko) jsou decentralizované ve vztahu k centrální vládě, v Británii díky postupujícímu procesu devoluce a ve Švýcarsku historicky vzhledem ke kompetencím jednotlivých kantonů v oblasti vzdělávání. Zároveň je důležité, že britské i švýcarské vysoké školy

neslevují ze svých nároků na kvalitu a již po dlouhá staletí patří ke světové špičce. Skotský systém je odedávna koncipován jako systém s velkým důrazem na oddělení bakalářského a magisterského cyklu, takže implementace boloňského procesu nemění podstatu organizace studia. Systém má zároveň svá historicky daná výrazná specifika oproti ostatním vysokoškolským systémům ve Spojeném království.

Švýcarský systém je do práce zařazen jako zástupce kontinentálního způsobu organizace studia, kde bylo úplné vysokoškolské vzdělání tradičně dosahováno po nejméně 5 letech studia. Švýcarsko je zároveň jednou ze zemí stojících mimo EU, která se ale v poslední době stále intenzivněji zapojuje do evropské spolupráce včetně boloňského procesu; z tohoto pohledu se jedná o zajímavý příklad jedné ze zemí v obdobné situaci. Dalším významným faktorem při výběru Švýcarska je tradičně nutná vzájemná prostupnost mezi kantonálními vysokoškolskými systémy, přestože byly před implementací boloňského procesu založeny na jiných základech. Výběr konkrétního kantonu byl zvolen z důvodu srovnatelné úrovně řízení se skotskou administrativou, jedná se o studium oblasti, která je řízena vysokoškolského vzdělávání kompetenčně nejbližší. Zajímavostí kantonu Fribourg je také jeho dvojjazyčnost, univerzita ve Fribourgu je jedinou švýcarskou dvojjazyčnou univerzitou.

Český vysokoškolský systém, ač také historicky kontinentální, je zasazen do prostředí centralizovaného unitárního státu, kde regiony nemají na vysokoškolskou politiku prakticky žádný vliv.

Podpůrnými důvody pro výběr komparovaných regionů jsou autorovy předchozí zkušenosti se studiem vysokoškolského systému ve Skotsku a

jazyková vybavenost, která usnadní přístup k pramenům a literatuře v anglickém a francouzském jazyce.

Součástí doktorského výzkumu bude také analýza dopadů boloňského procesu na dvou konkrétních příkladech fungování zahraničních vysokých škol – University of Glasgow a Université de Fribourg. Na těchto studiích případů budou doloženy teoretické výstupy výzkumu, tedy promítnutí boloňského procesu do vysokoškolské praxe v Evropě.

3.1. Operacionalizace konceptů

Centrálním konceptem výzkumu je evropský vysokoškolský prostor, který je jedním z důsledků procesu europeizace. To přináší celou řadu změn do jednotlivých vysokoškolských systémů; tyto změny jsou způsobovány buď vládnutím z různých úrovní (Evropská unie, národní vlády, regionální vlády, jednotlivé univerzity) dle konceptu multi-level governance, nebo je vyvolána celosvětovou potřebou, způsobenou globalizací.

Vliv boloňského procesu ve srovnání s jinými vlivy, zejména s globalizací, bude možné posoudit díky porovnání dat ze zemí mimo boloňský proces, a to v každém z 6 základních pilířů boloňského procesu (viz níže).

Jednotlivé proměnné budou zahrnovat: měřitelné indikátory v oblasti vysokoškolského vzdělávání (komparace vybraných indikátorů a trendů v době od počátku implementace boloňského procesu); přínosy a selhání Boloňského procesu – zdroji dat jsou oficiální zprávy o implementaci boloňského procesu, zprávy OECD, data ze statistických úřadů; výzkum se bude zabývat indikátory v oblastech 6 hlavních priorit Boloňského procesu a způsoby, jakými ovlivnily jednotlivé vysokoškolské systémy:

1. přijetí kompatibilního systému kvalifikací;

2. sladění strukturovaných programů ve vysokém školství a důraz na první cyklus studia těchto programů;

3. konsolidace systému akademických kreditů;

4. podpora mobility vysokoškolských studentů i pedagogů a vzájemné uznávání kvalifikací – prostupnost vysokoškolského vzdělávání a vliv jejího zvyšování na vysokoškolské systémy (opět v návaznosti na koncept europeizace, případně tzv. „měkké europeizace“);

5. podpora evropské spolupráce při hodnocení kvality studia;

6. podpora evropské dimenze vysokoškolského vzdělávání a internacionalizace evropského vysokoškolského prostoru, jakožto snaha stát se relevantním a transparentním partnerem pro spolupráci se světem v oblasti celého znalostního trojúhelníku – vysokoškolského vzdělávání, vědy a výzkumu a inovací.

Porovnání způsobů, jakými jednotlivé členské státy boloňský proces implementovaly, a trendy v oblasti reformy vysokoškolského vzdělávání s využitím dat ze zemí mimo boloňský proces (zdrojem dat bude komparativní studie vybraných vysokoškolských systémů, a to ze států zapojených v EU i Boloňském procesu, ze států zapojených jen v Boloňském procesu a ze států nezapojených ani v jednom z těchto integračních procesů); analýza těchto dat pomůže nalézt odpověď na otázku, jak velká část změn vysokoškolských systémů v posledních 10 letech byla důsledkem boloňského procesu.

Praktickým významem výzkumu bude analýza současného stavu a variantních předpokladů budoucího vývoje, které mohou napomoci formování vysokoškolských politik a reformy v budoucnu. Varianty současného stavu i budoucího vývoje budou zahrnovat 1. zcela jednotný vysokoškolský prostor, 2.

zcela autonomní národní prostory, 3. stav odpovídající kombinaci těchto extrémních pojetí.

4. Rozbor plánovaných kapitol – předpokládaná struktura výzkumu

1/ Úvod: V rámci úvodní kapitoly bude definován objekt a předmět zkoumání, budou určeny výzkumné cíle a bude popsána použitá metodologie. Budou stanoveny hypotézy a indikátory pro jejich potvrzení nebo vyvrácení. Čtenářům budou vysvětleny základní pojmy a představeny základy, na kterých stojí současné evropské vysokoškolské systémy, a bude nastíněn úvod do teorie a praxe ovlivňování vysokoškolských politik postupující evropskou integrací.

2/ Boloňský proces: Analytická a historická část práce bude pojednávat o historii, teorii a praxi postupujícího boloňského procesu. Bude se podrobně zabývat jednotlivými klíčovými aspekty boloňského procesu a zkoumat reálné dopady na evropské vysokoškolské systémy v každém z těchto jednotlivých aspektů. Kapitola bude obsahovat také výhled do budoucna na základě projekce historických a současných událostí a dopadů boloňského procesu.

3/ Metodologie hodnocení dopadů boloňského procesu na národní vysokoškolské systémy: Bude vytvořena a popsána metodologie hodnocení dopadů boloňského procesu na národní vysokoškolské systémy. Komparativní část výzkumu se bude zabývat dopady boloňského procesu na tři vybrané vysokoškolské systémy: skotský, švýcarský a český. Výzkum bude opět pokrývat veškeré základní aspekty boloňského procesu a hodnotit změny, které proces vybraným vysokoškolským systémům přinesl.

4/ Závěr: Závěrečná část dizertační práce odpoví na otázky položené v úvodu a předloží doporučení pro budoucí vývoj

boloňského procesu, která budou využitelná mimo jiné i v České republice. Autor předpokládá publikaci těchto doporučení ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

Každá dílčí část dizertační práce bude mít vlastní závěrečný souhrn, který napomůže případné publikaci jednotlivých částí.

5. Shrnutí dosavadního výzkumu a dostupných zdrojů

Data ke zkoumané problematice jsou relativně snadno dostupná, a to formou oficiálních dokumentů, které vydávají sekretariáty boloňského procesu, instituce EU, jednotlivé národní státy a jejich rektorské konference, a také existující vědeckou literaturou, zabývající se zpravidla konkrétními vzdělávacími systémy, veřejnými politikami, respektive procesy integrace na evropské i širší úrovni.

Odbornou literaturu je pro přehlednost možné třídit do několika kategorií (kromě literatury metodologické a zabývající se koncepty, která je uvedena výše).

První kategorií jsou oficiální publikace sekretariátu boloňského procesu a rektorských konferencí členských států, jednotlivých institucí Evropské unie a dále také publikace dalších mezinárodních organizací, které se problematikou vzdělávání zabývají. Mezi nimi je dominantní zejména Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Celá tato skupina publikací se vyznačuje pochopitelně pouze oficiálně-administrativním pohledem na danou problematiku, obsahuje minimum analytických prvků a v některých případech může být politicky zabarvena. Na druhou stranu obsahuje mimořádné množství oficiálních statistických dat, ze kterých je při výzkumu možné vycházet.

Druhou skupinou jsou odborné publikace zabývající se přímo boloňským procesem, jeho jednotlivými součástmi, europeizací

vysokoškolského vzdělávání a případně jeho hodnocením z pohledu autorů. Vzhledem k tomu, že téma je relativně nové, není těchto prací mnoho. Za zmínku jistě stojí Alexiadou (2007), Armstrong (2010), Assefa a Sedgewick (2010), Cippitani a Gatt (2009), Leban (2010), Sedgewick (2010).

Třetí skupinou jsou publikace zabývající se internacionalizací vzdělávání, případně přímo terciárního vzdělávání, a to jak z pohledu regionální integrace, tak globální konkurence, např. Pribac (2010), Schreiner (2007), Van der Wende (2009).

Čtvrtou skupinou jsou pak publikace analyzující integraci veřejných politik v Evropě v souvislosti s obecnějším procesem evropské a/nebo obecně regionální integrace v globalizujícím se světě. Do této skupiny můžeme zařadit také publikace analyzující konkrétní rozhodovací procesy, například otevřenou metodu koordinace, která je v oblasti

vzdělávání v EU hojně využívána. Příkladem je Littoz-Monnet (2010), Peterson (2003), Pochet (2005).

Zcela odlišnou povahu mají publikace, zabývající se vzdělávacími systémy v jednotlivých zemích. Pro účely komparace vybraných systémů je možné zmínit např. Hodgson, Howieson, Raffe, Spours a Tinklin (2004), Parry (1999), Sharp, Munn a Paterson (1997).

Poslední, poněkud odtažitější, nicméně o nic méně důležitou skupinou zdrojů jsou obecnější práce o filozofii terciárního vzdělávání a konkurenceschopnosti. Jedná se o pojmy, jejichž významy se v historii velmi mění, které jsou ale přitom při tvorbě a implementaci reformů vzdělávacích systémů často skloňovány. Prolínají se také celým boloňským procesem a prakticky všemi jeho dokumenty. Mezi zajímavé publikace z této kategorie patří např. Krugman (1994) a Liessmann (2008).

Zdroje

Literatura

ALEXIADOU, Nafsika: 2007. The Europeanisation of Education Policy: researching changing governance and „new“ modes of coordination. *Research in Comparative and International Education*, roč. 2, č. 2, s. 102–116.

ARMSTRONG, Lloyd: 2008. *The Bologna Process – A Significant Step in the Modularization of Higher Education* (<http://www.changinghighereducation.com/2008/09/index.html>, 21. 5. 2010).

ASSEFA, Miriam a SEDGWICK, Robert: 2004. *The Bologna Bachelor's Degree: An Overview* (<http://www.wes.org/ewenr/04Jan/Feature.htm>, 21. 5. 2010).

CLARK, Nick: 2005. *A Practical Guide to Bologna Tools and Instruments* (<http://www.wes.org/ewenr/05jan/practical.htm>, 21. 5. 2010).

CLARK, Nick: 2007. *Bologna: Curriculum Reform and other Considerations* (<http://www.wes.org/ewenr/07mar/feature.htm>, 21. 5. 2010).

GRAZIANO, Paolo a VINK, Maarten P. (eds.): 2007. *Europeanization. New Research Agendas*. Palgrave Macmillan.

HAACK, Lucas J. S.: 2006. La méthode ouverte de coordination: un instrument politique de l'Union européenne. *Securité Social* 2/2006, s. 116–120.

HODGSON, Ann, HOWIESON, Cathy, RAFFE, David, SPOURS, Ken a TINKLIN, Teresa: 2004. Post-16 Curriculum and Qualifications Reform in England and Scotland: lessons from home international comparisons. *Journal of Education and Work*, roč. 17, č. 4.

IPPITANI, Roberto a GATT, Suzanne: 2009. Legal Developments and Problems of the Bologna Process within the European Higher Education Area and European Integration. *Higher Education in Europe*, roč. 34, č. 3–4, s. 385–397.

KRUGMAN, Paul: 1994. Competitiveness: A Dangerous Obsession. *Foreign Affairs* March–April/1994, s. 28–44.

LEBAN, Ivan: 2007. *The Bologna Process and Academic Values* (<http://www.wes.org/ewenr/09apr/practical.htm>, 21. 5. 2010).

LISSMANN, Konrad Paul: 2008. *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia.

LITTOZ-MONNET, Annabelle: 2010. Dynamic Multi-Level Governance – Bringing the Study of Multi-level Interactions into the Theorising of European Integration. *European Integration online Papers (EIoP)*, č. 14 (http://eiop.or.at/eiop/index.php/eiop/article/view/2010_001a/150, 9. 12. 2013).

MAREŠ, Miroslav: nedat. *Politologie z metodologického hlediska* (nepublikovaný koncept přednášky) (<http://figlar.ic.cz/fss/new08.html>, 16. 1. 2011).

MUNN, Pamela, STEAD, Joan McLEOD, Gale, BROWN, Jane, COWIE, Meg, McCLUSKEY, Gilleen, PIRRIE, Anne a SCOTT, Judith: 2004. Schools for the 21st Century: the national debate on education in Scotland. *Research Papers in Education*, roč. 19, č. 4.

- OCHRANA, František: 2010. *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha: Karolinum.
- PARRY, Gareth: 1999. Education research and policy making in higher education: the case of Dearing. *Journal of Educational Policy*, roč. 14, č. 3, s. 225–241.
- PETERSON, John: 2003. *Policy Networks*. Wien: Institut für Höhere Studien (IHS).
- PIATTONI, Simona: 2010. *The Theory of Multi-level Governance – Conceptual, Empirical, and Normative Challenges*. Oxford: Oxford University Press,.
- POCHET, Philippe: 2005. The OMC and the Construction of Social Europe. In: Zeitlin, Jonathan a Pochet, Philippe (eds.): *The Open Method of Co-ordination in Action: the European employment and social inclusion strategies*. Brusel: Peter Lang.
- PRIBAC, Loredana-Ioana: 2010. Intellectual Investment. The Prospects in Education in the USA and in the EU. *Annals of the University of Petroșani, Economics*, roč. 10, č. 1, s. 279–288.
- SCHREINER, Peter: 2007. *Europeanization as a horizon for education for sustainable development*. Muenster: Comenius-Institut.
- SEDGWICK, Robert: 2001. *The Bologna Process: How it is Changing the Face of Higher Education in Europe* (<http://www.wes.org/ewenr/01march/feature.htm>, 21. 5. 2010).
- SHARP, Stephen, MUNN, Pamela a PATERSON, Lindsay: 1997. Quality Assessment in Higher Education: the Scottish Experience. *Higher Education Quarterly*, roč. 51, č. 4, s. 286–307.
- VAN DER WENDE, Marijk: 2009. European Responses to Global Competitiveness in Higher Education. In: Douglass, John Aubrey, King, Judson C. a Feller, Irwin: *Globalization's Muse: Universities and Higher Education Systems in a Changing World*. Berkeley: Berkeley Public Policy Press, s. 317–341.
- WESSELS, Wolfgang: 1997. An Ever Closer Fusion? A Dynamic Macropolitical View on Integration Processes. *Journal of Common Market Studies*, roč. 35, č. 2, s. 267–299.

Prameny

Bologna Process, National Report: 2007–2008, Switzerland (http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports-2009/National_Report_Switzerland_2009.pdf, 21. 5. 2010).

Bologna Process, National Report: 2007–2009, Scotland (UK) (http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/links/National-reports-2009/National_Report_UK-Scotland_2009.pdf, 21. 5. 2010).

Evropská komise: Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on strengthening cooperation with third countries in the field of higher education (http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&numdoc=52001DC0385&model=guichett&lg=en).

Evropská komise: Communication from the Commission, The Role of Universities in the Europe of Knowledge (http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0058:FIN:en:pdf).

Evropská komise: Communication from the Commission. Mobilising the Brainpower of Europe: Enabling Universities to Make Their Full Contribution to the Lisbon Strategy (http://ec.europa.eu/education/policies/2010/doc/comuniv2005_en.pdf).

Evropská komise, Focus on Higher Education in Europe 2010. The Impact of the Bologna Process (http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/122EN.pdf).

Evropská komise: Report from the commission the concrete future objectives of education systems (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0059:FIN:EN:PDF>).

European Higher Education Area: Vytváření Evropského prostoru vysokoškolského vzdělávání (<http://www.bologna.msmt.cz/?id=DeklaraceBologna>).

Rada EU: Council Conclusions on the Role of Education and Training in the Implementation of the Europe 2020 Strategy, *Official Journal of the European Union* C70/1, 14. únor 2011, Brusel.

The European Students' Union: 2010. Bologna at the Finish Line. An account of ten years of European higher education reform. Brusel.

Office for Official Publications of the European Communities: 2006. The History of European Cooperation in education and training. Europe in the making – an example. Luxembourg.

* **PhDr. Jan Hauser**, info@janhauser.eu, Institut mezinárodních studií, FSV UK v Praze, 4. ročník, kombinovaná forma, školitelka: prof. PhDr. Lenka Rovná, CSc.